

ИСТОРИЈСКИ ЗАПИСИ

ОРГАН ИСТОРИЈСКОГ ИНСТИТУТА И ДРУШТВА ИСТОРИЧАРА СРЦГ
Година XVI Титоград, 1963. Књ. XX, св. 4.

Зоран Лакић

ПРВО ЗАСЈЕДАЊЕ ЗАВНО-а ЦРНЕ ГОРЕ И БОКЕ

Хиљаду деветсто четрдесет трећа година представља прекретницу у развоју народне власти. Особито у другој половини 1943. године манифестовало се јединство политичких и војничких акција. Органи револуционарне власти добијају одређенији израз и повећану функцију. На националним подручјима појединих југословенских народа долази до оснивања јединствених народних представништва и политичких органа, који преузимају сву власт на ослобођеној територији. Њихово оснивање, средином, односно крајем 1943. године, представља позитиван наставак у развоју револуционарне власти, који је био неминован на том степену развоја народноослободилачке борбе.

Црногорско ратиште је за цијело вријеме рата представљало важно подручје због географског положаја и због различитих политичких комбинација чињених са разних страна. У другој половини 1943. године та важност је због опште политичке ситуације још више порасла. Баш зато формирање Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења Црне Горе и Боке представља не само даљу етапу у изградњи власти, када НОО почињу све више добијати елементе државности, већ и озбиљан ударац свим тим комбинацијама. Стабилизација слободне територије означавала је доградњу једног непробојног фронта за окупаторе а стварање јединственог народног представништва и политичког органа покрета у лицу ЗАВНО-а означила је револуционарни акт у коначном опредјељењу народа за нову државу.

I

Стање на свим фронтима другог свјетског рата отварало је перспективу скоре побједе снага антифашистичке коалиције, што је морало имати одраза на прилике и у Југославији. Константни успјеси Црвене армије на источном фронту, успјеси савезника на афричком континенту и њихово искрцавање на Сицилију (12. VII 1943) допринијели су врло брзом паду Мусолинијеве владе у Италији (25. VIII 1943) и одмах потом и капитулацији Италије — једне од сила Осовине. Даљи развој ситуације на савезничким фронтима захтијевао је много већу сарадњу

савезника са снагама Народноослободилачке војске Југославије, која је у то вријеме била, послѣ Црвене армије, најјача војна сила антихитлеровске коалиције на европском континенту. Она је крајем новембра 1943. године имала 8 корпуса, 26 дивизија, 10 самосталних бригада, 108 НОП одреда и већи број мањих партизанских јединица.¹ На југословенском ратишту је било ангажовано: 12 комплетних њемачких дивизија, једна бригада, шест пукова и девет самосталних батаљона, затим италијанске, бугарске и мађарске окупаторске снаге.² Питање НОП-а у међународним односима почело се третирати са становишта његовог доприноса снагама антихитлеровске коалиције.

Сви ови моменти, а нарочито капитулација Италије, позитивно су утицали на развитак НОП-а у Црној Гори.³ Однос ратујућих страна нагло се измијенио у корист НОП-а, који се масовно и јачао. У Црној Гори су се тада налазиле знатне снаге НОВ и ПОЈ: Дурмиторски, Никшићки, Зетски и Ловћенски НОП одред, затим Васојевићки НОП ударни батаљон и један батаљон V црногорске пролетерске бригаде. Ове јединице су успјеле, након капитулације Италије, да једним дијелом разоружају припаднике италијанске дивизије „Тауринензе“, који су се налазили на Чеву и у ширем рејону Даниловграда и Никшића, док је други дио италијанских војника ове дивизије споразумно пришао Народноослободилачкој војсци.⁴ Руководство НОП-а у Црној Гори настојало је свим силама да мирним путем приволи италијанске јединице да у духу споразума о безусловној капитулацији Италије приђу НОВ и ПОЈ, као равноправној чланици антихитлеровске коалиције, или, уколико нијесу вољни да се боре про-

¹ Ослободилачки рат народа Југославије 1941—1945, књ. I, Београд 1957, стр. 633. У писму које је средином септембра друг Тито упутио Ивану Милутиновићу, делегату Врховног штаба и АВНОЈ-а у Црној Гори, поред осталог се каже:

„Догађаји у другим крајевима наше земље су тако силно ко-
ражнули напријед у нашу корист да нас то често и саме задивљује.
Општи народни устанак у Словенији, Далмацији и дјелимично у не-
ким крајевима у Хрватској, као и силни пораст наше Народноосло-
бодилачке војске, која већ данас броји, без Србије и Македоније, 22
дивизије, имаће огромни утицај на све крајеве Југославије, па и на
Црну Гору.“ (Докуменат се чува у Архиви за раднички покрет Југо-
славије у Београду, под бројем 18872/825-а (43) — у даљем тексту
АРПЈ).

² Душан Пленча, Међународни односи Југославије у току другог свјетског рата, Београд 1962, стр. 190.

³ АРПЈ. бр. 18864/2—3(44). (Писмо Ивана Милутиновића упућено 23. IX 1943. године Светозару Вукмановићу.) О позитивном одјеку капитулације Италије на прилике у Црној Гори каже се у писму:

„Ситуација код нас је слједећа: послѣ капитулације Италије нагло нараста наша војска. У свим крајевима Црне Горе формирани су ударни батаљони, а вршимо и мобилизацију људства. Ми смо поново формирали одреде у Црној Гори, а поред њих на територији сваког одреда постојаће и ударни батаљони или чете, као мобилне јединице.“

⁴ Исто.

тив Нијемаца, да макар предају цјелокупни ратни материјал.⁵ Тамо гдје су италијанске јединице одбиле да ураде једно или друго, биле су предузете мјере у циљу њиховог разоружања. Тако је дошло до разоружавања мањих италијанских јединица, које су се налазиле и у околини Улциња и Петровца на Мору. Тиме је и у Црногорском приморју, први пут после 13-јулског устанка 1941. била створена слободна територија. На тај начин јединице НОВ и ПОЈ у Црној Гори угрозила су непријатеља у приморском појасу, до којег је Нијемцима било особито стало, утолико више што су се савезници већ налазили у Италији, те је постојала реална опасност од њиховог искрцавања на црногорску обалу. Уз то, Нијемци су били свјесни чињенице да би им и четничке јединице, у случају савезничког искрцања на другој страни јадранске обале, одрекле послушност и окренуле се против њих. Они су знали да су четници пактиралаи са њима на линији борбе против НОВ и ПОЈ, а не на линији борбе против савезника. Нарочито Хитлер није испуштао из вида чињеницу да је вођа четника у Југославији, чији се штаб једно вријеме налазио у Црној Гори, био истовремено и министар избјегличке краљевске владе у Лондону и да је он управо тражио погодну прилику да рехабилитује свој покрет (а преко њега и политику лондонске владе која га је помагала), који се компромитовао сарадњом са окупатором и искључивом борбом противу НОВ и ПОЈ, једине војске која је у Југославији водила ослободилачки рат. Таква прилика могла му се указати у овом тренутку, уколико не би био заустављен ослободилачки покрет јединица НОВ и ПОЈ у Црногорском приморју. Због свега тога Нијемци су врло брзо и веома енергично интервенисали са знатним снагама из Херцеговине, Босне и Албаније. Свако непријатно изненађење могло је по њих бити веома опасно.

Долазак нових непријатељских јединица у Црну Гору привремено је зауставио размах ослободилачке борбе у Црногорском приморју, али смјена окупаторских трупа није се могла по њега безболно завршити. Јединице од којих је управо у то вријеме

⁵ АРПЈ. бр. 18876/5—5 (43). У једном писму које је било упућено Пеку Дапчевићу и Митру Бакићу 10. IX 1943. године поред осталог стоји:

„Послије прокламације савезничке команде на Блиском истоку да је Италија прихватила безусловну капитулацију, ми смо се обратили једним актом командантима италијанских трупа у Никшићу, Подпорици, Цетињу, Беранама и Боки и тражили да нам предају ратни материјал уколико нијесу вољни да се боре са нама против Нијемаца. У случају ако покушају да ратни материјал предају Нијемцима или четницима Баја Станишића, да ће лично бити одговорни команданти пред Савезницима и нама, на основу споразума између Савезника и Бадољијеве владе. Одговора до данас нијесмо добили нићи смо могли ухватити везу са италијанским војницима. Са знајемо да су наша акта упућена на Цетиње. У исто вријеме дали смо наредбу свим партизанским јединицама да ступају у везу са италијанским војницима ради придобијања истих на нашу страну. За војнике смо издали позив да прелазе на нашу страну...“

био формиран II ударни корпус НОВ и ПОЈ (10. IX 1943), а које су се налазиле на територији источне Босне, извршиле су борбени покрет према Црној Гори. За кратко вријеме били су ослобођени: Пљевља, Бијело Поље, Колашин, Матешево, Андријевица, Беране (Иванград), Шавник, Жабљак, Грахово. Ослобођена територија захватала је готово двије трећине данашње територије СР Црне Горе. Били су ослобођени срезови: андријевички, берански, бјелополски, колашински, пљеваљски и шавнички, као и један дио никшићког и подгоричког среза.

Непосредно последице капитулације Италије представници руководства четничког покрета у Црној Гори покушали су да ступе у контакт са руководством НОП-а, настојећи да направе споразум у погледу заједничке борбе против Нијемаца. Руководство НОП-а у Црној Гори дозволило је, међутим, да сви припадници четничких јединица који до тада нијесу учинили злочине, могу да приђу НОП-у и да се ставе под команду његовог руководства, али је одбило да прави било какве компромисне споразуме са четничким вођама у Црној Гори.⁶ Настављајући борбу на војничком и политичком плану против свих непријатеља, НОП у Црној Гори је упоредо са војничким успјесима биљежио и крупне политичке побједе. Наиме, Пета црногорска пролетерска бригада ликвидирала је у Острогу вођство црногорског четничког покрета на челу са Блажом Ђукановићем и Бајом Станишићем (18. X 1943), након чега четничка организација у Црној Гори доживљава право расуло: велики број њених чланова, чак и припадника редовних четничких јединица, напушта организацију и дијелом прилази НОП-у. Пораз у Острогу био је пресудан за четнички покрет који више не представља озбиљну политичку и војничку снагу у Црној Гори.

II

У вези са овим крупним војничким и политичким успјесима, који су постигнути под руководством КПЈ, оживио је рад на нормализацији живота у позадини. Требало је оживјети рад НОО, који су након одступања партизанских снага из Црне Горе (јуна 1942) били ликвидирани или су се пак повукли у илегалност. НОП је све више добијао широку политичку платформу и обим националног ослобођења, те су НОО и по функцији и по повећаном задатку морали да одговарају високом степену његовог развитака. А он је био такав да је не само омогућавао него и наметао потребу оснивања једног јединственог представничког тијела и политичког органа за Црну Гору и Боку које би се старало за рјешавање многоструких и за даљи развитак НОП-а веома важних питања. Требало је објединити и консолидовати рад НОО и потпуно их ангажовати, прије свега, за обезбјеђење борачког ка-

⁶ Исто.

дра за попуњавање партизанских бригада и формирање нових, као и за прикупљање потребних животних и других намирница за припаднике НОВ и ПОЈ у Црној Гори. Не мање значајан задатак био је и збрињавање све већег броја избјеглица које су долазиле са окупираних слободних територија. Требало је, дакле, што је више било могуће нормализовати живот на ослобођеној територији. То је захтијевало константну политичку дјелатност са народним масама како би оне биле спремне да одговоре потребама које је изискивао степен развитка борбе. У условима постојања недовољно развијене мреже НОО, чији рад, уз то, није био довољно координиран, то је било врло тешко остварити. Тако се приступило раду на оснивању Земаљског вијећа као највишег политичког тијела у Црној Гори, што је било од изванредне важности за даље јачање НОП у Црној Гори и за развитак револуције уопште.

Важно је истаћи да је земаљски орган власти у Црној Гори, истина са мањим функцијама, био формиран још 8. фебруара 1942. године на Првој скупштини црногорских и бокељских родољуба. Тада је у присуству 65 делегата из свих крајева Црне Горе и Боке у Острогу изабран Главни НОО за Црну Гору и Боку.⁷ Његово постојање и активност позитивно су утицали на стабилизацију мреже НОО и њихово организационо јачање. У вријеме када су партизанске снаге биле приморане да напусте Црну Гору, Главни НОО је сазвао и одржао Другу скупштину црногорских и бокељских родољуба на Тјентишту 16. јуна 1942. године. Резолуција која је на скупштини била донесена управо је први докуменат којим је свјетској јавности објашњена суштина и карактер НОП-а и осуђена издајничка улога Драже Михаиловића за којег је до тада у свјетској јавности владало увјерење да „велики генерал“ води „крваве борбе“ са окупатором и да је „оличење не само Југославије него и представник свих подземних покрета у Европи“. Ова резолуција је емитована преко радио-станице „Слободна Југославија“ 6. јула 1942. године, а затим је објављена преко ТАСС-а 19. јула 1942. године.⁸ Убрзо потом њу су у широј или краћој верзији пренијели многи листови комунистичких партија, демократска штампа па чак и она којој то није било по вољи. Тиме је био задат озбиљан ударац краљевској из-

⁷ Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа у даљем тексту само Зборник, том III, књ. 2, док. 65 (Проглас Скупштине црногорских и бокељских родољуба.)

⁸ Архив Историјског института СР Црне Горе VI 4—3 (42) (у даљем тексту само АИИ ЦГ).

бјегличкој влади, чији је један од министара био управо вођа четничког покрета, и учињен први корак у борби за међународну афирмацију НОП-а.⁹

Једна од одлука Првог засједања АВНОЈ-а (26. XI 1942) била је да се формирају земаљска вијећа у покрајинама и областима. Сугестија за оснивање таквог вијећа у Црној Гори потекла је у овој ситуацији непосредно од Јосипа Броза Тита. У писму које је средином септембра 1943. године упутио делегату Врховног штаба и члану Извршног одбора АВНОЈ-а Ивану Милутиновићу, који се од љета 1943. године налазио у Црној Гори, Тито, пред осталог, пише:

„Сматрам да би било потребно да Ви што прије приступите у Црној Гори, Божи, Санџаку и Метохији припремању конференција Антифашистичког вијећа Југославије за те крајеве и то по могућности одоздо, демократским путем, тајним бирањем по срезовима. Сваки срез би требао послати у Вијеће једног вијећника и његовог замјеника. Код избора треба да учествује наша војска и омладина, нарочито она која је у војсци, без разлике на старост (али немој заборавити на жене). То би Вијеће требало што прије да се састане и да изабере своје представнике за АВНОЈ које ће такође скоро да се састане.¹⁰

Покрајински комитет КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак, који се од V непријатељске контраофанзиве поново налазио у Црној Гори, што је било пресудно за развитак НОП-а, уз помоћ делегата Врховног штаба и АВНОЈ-а, који се управо са тим задатком налазио у Црној Гори, убрзо потом формирао је Иници-

⁹ Од колике је важности био овај дотађај и колика му је важност поклањана, најбоље се види из података које у вези са тим даје Перо Морача у свом раду *Прилог изучавања односа КПЈ и Коминтерне у периоду ослободилачког рата и народне револуције*. На основу казивања Вељка Влаховића, тадашњег уредника Слободне Југославије, на стр. 60—61, свога рада, П. Морача пише:

„Када је у јуну 1942. године примио депешу из земље у којој је пренијета поменута резолуција конференције родољуба Црне Горе, Боке и Санџака, са захтјевом друга Тита да се пренесе у емисији Слободне Југославије, и када је у више наврата тај захтјев поновљен, друг Влаховић је самоиницијативно одлучио да резолуцију унесе у емисије ове станице. Резолуција је саопштена у више емисија. Тиме је била стварно отворена кампања против Драже Михајловића и избјегличке владе. Послије краћег времена друг Влаховића позвао је лично министар спољних послова владе СССР-а Молотов и поставио му питање како је дошло до поменуте кампање, реагујући при томе врло оштро. Влаховић му је одговорио да је то учинио само по налогу генералног секретара своје Партије. Резултат је био тај да је Влаховић примио налог по коме је све емисије припремљене за Радио-станицу Слободна Југославија морао преводити на руски и слати их на цензуру Министарству спољних послова владе СССР-а“.

Овај податак сам навео према н. д. Душана Пленче, стр. 163, јер рукопис П. Мораче још није публикован.

¹⁰ АРПЈ, бр. 18872/2/325-а (43).

јативни одбор за сазив скупштине Земалског антифашистичког вијећа народног ослобођења Црне Горе и Боке.¹¹ Иницијативни одбор је имао 12 чланова: Јован Тетковић, новинар, Марко Вујачић, бивши сенатор, Вељко Зековић, адвокатски приправник, Нико Павић, професор, Перо Раичевић, адвокат, Војислав Нововић, капетан, Ђоко Павићевић, капетан, Гојко Гарчевић, адвокат, Перо Ивановић, судија, Михаило Грбић, чиновник, Петар Лековић, судија, и Душан Ђуровић, дипломирани филозоф.¹² Састав Иницијативног одбора одражавао је најширу политичку платформу којом се НОП карактерисао од првог дана борбе. У њему су били заступљени и поједини прваци грађанских политичких партија из Црне Горе, који су били пришли НОП-у.

Основни задатак који је КПЈ поставила Иницијативном одбору била је брза акција на припремању услова за сазив скупштине ЗАВНО-а Црне Горе и Боке. Не мање важни задаци који су се поставили пред Иницијативни одбор били су обнова привредног и другог живота позадине и ширење ослободилачке борбе у свим крајевима Црне Горе. Конкретни план рада Иницијативног одбора разрађиван је на његовим сједницама којима су присуствовали и представници АВНОЈ-а и ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак који су му пружали сталну помоћ, нарочито у вези са утврђивањем листе кандидата за делегате будуће скупштине ЗАВНО-а Црне Горе и Боке. На тим састанцима чланови Иницијативног одбора били су до у детаље упознавани са организационом структуром ЗАВНО-а, његовом функцијом и задацима, као и са начином како да се изврши избор кандидата.¹³ На сједници Иницијативног одбора од 8. XI 1943. године одлучено је да се предложи скупштини ЗАВНО-а да се вијећници бирају по кључу: сваки срез по 10 вијећника а никишићки и подгорички по 14. На овој сједници су такође одређени референти за реферате о политичкој ситуацији и о организационим питањима.¹⁴

Оживљавање рада бивших НОО и још више формирање нових значило је стварање услова за демократски избор делегата. У духу прихваћених упутстава и сугестија, Иницијативни одбор се залагао да се делегати за скупштину бирају демократ-

¹¹ У даљем тексту ЗАВНО Црне Горе и Боке.

¹² АИИ ЦГ VI 2—5 (43) (Позив Иницијативног одбора ЗАВНО-а Црне Горе и Боке родољубима да присуствују скупштини).

¹³ АИИ ЦГ VI 2а—1 (43) (Записник сједнице Иницијативног одбора за сазив скупштине Антифашистичког вијећа за Црну Гору и Боку од 8. XI 1943).

Узимајући ријеч, Иван Милутиновић је тим поводом рекао да земаљска вијећа „као највећи политички представници народноослободилачке борбе појединих народа и покрајина Југославије, носиоци су борбеног и акционог јединства народа Југославије, и, у данашњој етапи, имају претежно политичко-мобилизациони карактер. Они су истовремено носиоци истинске народне демократске власти, једнакости и братства народа Југославије“.

¹⁴ Исто.

ским путем. У том смислу били су организовани многобројни зборови и конференције. И у ријетким случајевима када су делегати били именовани, то се чинило на масовним народним скуповима који су у крајњем смислу могли да коригују предложу кандидатску листу.

Након што су биле обављене основне припреме за сазив скупштине, Иван Милутиновић је 15. октобра 1943. године упутио Врховном штабу телеграм сљедеће садржине:

„Послије ослобођења Васојевића постоје сви услови за формирање Земаљског антифашистичког вијећа за Црну Гору и Боку и ја мислим да би га могли одржати половином мјесеца новембра. Одговорите да ли се слажете да га одржимо“.¹⁵

Међутим, у исто вријеме Нјемци су почели нову операцију према ослобођеној територији у овом дијелу земље, познату под називом „Балкански кланац“. Концентричним нападом од правца Подгорице и Пећи, Нјемци су хтјели да зауставе даље продирање јединица II ударног корпуса НОВ и ПОЈ, да их избаци из долине ријека Таре и Лима, односно да заузму Колашин, Беране и Андријевицу, да ликвидирају слободну територију у овом дијелу Црне Горе и разоружају италијанску дивизију „Венеција“, са којом су били у току преговори да приђе НОВ и ПОЈ. Ангажовањем знатних снага: 118. њемачке ловачке дивизије са правца Подгорице и 297. са правца Пећи и још око 4.000 италијанских фашиста, балиста и других квислинга, довољно говори о озбиљности намјере Нјемаца да што брже и енергичније реализују свој план. Они су, истина, доста брзо овладали Мојковцем, Колашином и Беранама, али су исто брзо морали да напусте освојене градове. Колашин је био поново ослобођен 26. октобра, Матешево 28, Беране 30. и Андријевица 1. новембра 1943, па су тако остали безуспјешни покушаји Нјемаца да спријече позитиван развитак НОП-а у Црној Гори.¹⁶

Иницијативни одбор је стога 17. октобра упутио позив родољубима — делегатима изабраним за скупштину, у коме их обавјештава да ће се 15. новембра 1943. године у Колашину одржати прво засједање ЗАВНО-а Црне Горе и Боке. У позиву се поред осталог каже:

„Данас у јеку великих побједа, у врло повољном и брзом развоју међународне ситуације и ситуације у земљи, када су јединице Народноослободилачке војске стигле у Црну Гору и ослободиле знатан дио њене територије, осјећа се житна, горућа потреба организовања народне власти.

¹⁵ Архив Војноисторијског института у Београду К—391; 5/9 — (Књига депеша II ударног корпуса). У даљем тексту само АВИИ).

¹⁶ Детаљније о овоме види Зборник НОР, III, 5, док. 116, 119, 124, 128, 129, 133 и II, 6, док. 11, 15, 17, 19, 28, 30, 39 Ослободилачки рат народа Југославије 1941—1945 I, 582—586, (Нико Јовићевић, Од пете офанзиве до слободе, Београд 1955, стр. 101—128.

Да би се осигурали и учврстили досадашњи успјеси и борба са успјехом наставила потребно је окупити све народне снаге, сјединити све напоре, организовати и учврстити позадину, оспособити је да пружи пуну помоћ фронту, постићи потпуно јединство фронта и позадине — војске и народа. Да би се и овога пута, као и раније, и више него икада до сада, манифестовало јединство и чврста воља црногорског народа и народа Боке да се бори заједно са осталим братским народима Југославије, да би се осигурала и убрзала пobjеда, Иницијативни одбор је одлучио да се сазове Скупштина народних представника Црне Горе и Боке, од истакнутих и народу оданих бораца и родољуба, који су од почетка борбе несебично и пожртвовано учествовали у њој у циљу образовања Антифашистичког вијећа народног ослобођења за Црну Гору и Боку.

Стога, цијенећи Твоју искрену приврженост и оданост народноослободилачкој борби, позивамо Те да лично учествујеш у раду скупштине Вијећа.¹⁷

Овај позив истовремено је важио и као пропусница. Позадинске власти су биле обавезне да имаоцима овог позива омогуће и олакшају пребацивање до Колашина, града у коме је требало да се одржи засједање. Овај податак истичемо стога што је био не мали број делегата са окупираних територија који су такође требали да присуствују окупштини, односно да учествују у њеном раду. У условима оштре хладноће и сталних опасности да се наиђе на непријатељску патролу или засједу, пут до Колашина био је веома тежак и напоран за многе делегате.¹⁸ Међутим, де-

¹⁷ АИИ ЦГ VI 2—5 (43) Сматрамо да је погрешно овај позив називати прогласом и тврдити да је он, умјесто изабраним делегатима, био упућен народу Црне Горе и Боке, како то пише у неким чланцима историјско-правног карактера.

¹⁸ „Тих дана владала је незапамћена хладноћа, а стално је снијег било. Највећа препрека на путу била нам је ријека Зета. Требало ју је прећи на мјестима гдје није било мостова, а то није било једноставно. Почели смо да размишљамо шта да радимо са старијим делегатима, јер смо сматрали да ће путовање до Колашина бити напорно и за млађе и јаче. Неким старијим делегатима за које смо сматрали да неће моћи да поднесу путовање саопштили смо да треба да остану у штабу Зетског одреда. Они су се томе енергично успротивили и захтијевали су да са нама иду. Били смо дирнути њиховом спремношћу, па смо промијенили одлуку... Снијег је тако падао да смо се држали за руке да се не бисмо изгубили у сњежној вијавици. Све теже смо се кретали а нарочито старци... Наставили смо пут без њих, али нас је убрзо стигао курир.

— Старци вам поручују да их причекате, јер по сваку цијену хоће у Колашин...

Та упорност старијих делегата да, без обзира на напорно путовање, присуствују засједању ЗАВНО-а, остала ми је у сјећању...“ (Из записаних сјећања Влада Раичевића, тадашњег команданта Зетског НОП одреда, Пobjеда, 27. X 1963).

легати су готово свуда наилазили на топао пријем народа на ослобођеној и неослобођеној територији.¹⁹

У жељи да скупштини даду што величанственији карактер и да изразе захвалност за помоћ која им је пружена од стране Врховног штаба и Извршног одбора АВНОЈ-а, Иницијативни одбор је 23. X 1943. године упутио позив Јосипу Брозу Титу и др Ивану Рибару, предсједнику АВНОЈ-а, да присуствују скупштини у Колашину. У позиву који је упућен Титу поред осталог пише:

„Сјећајући се с поносом нашег витешког и прослављеног команданта друга Тита, под чијим је мудрим руководством наша војска нанизала толике значајне успјехе и побједе да нам се читав свијет диви, ми бисмо били поносни и срећни кад би наш Врховни командант својим личним присуством могао увеличати рад ове конференције народних родољуба.“²⁰

Због припрема II засједања АВНОЈ-а они нијесу били у могућности да присуствују колашинској скупштини.

Најзад, 15. новембра 1943. године, у присуству преко 600 делегата, гостију и публике којој је био дозвољен приступ, у Колашину је почела рад скупштина ЗАВНО-а Црне Горе и Боке која ће затрвати пут даљег развитка НОП-а у Црној Гори. У згради колашинске гимназије окупило се 538 делегата који су представљали народ свих крајева Црне Горе, били они ослобођени или не.²¹ Они су имали право да бирају и да буду бирани. Били су заступљени сви слојеви друштва. Поред истакнутих руководилаца ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак, међу делегатима је било и појединаца из вођства бивших грађанских партија, затим истакнуте личности предратног политичког живота у Црној Гори, познати научници и јавни радници. Распоред делегата по срезovima био је овакав: никшићки — 95, колашински — 42, андријевички — 57, шавнички — 106, цетињски — 42, берански (иванградски) — 37, подгорички (титоградски) — 86, барски — 7, даниловградски — 56 и бококоторски — 10. Пада у очи велики број

¹⁹ „... Загазили смо у снијег и кренули пјешнице ка Колашину. Веома тешко смо се кретали по снијегу. Убрзо смо и огладњели, па смо почели помало да посустајемо, а нарочито двојица другова који су одраније побољјевали... Попадија и остали укућани лијепо су нас дочекали. Одмах су нам скували вечеру... Устали смо прије него што је свануло. Укућани су нас још једном нахранили, а онда су изашли да нас испрате. Као да их сада видим како огрнути ћебадима и дијеловима одјеће стоје испред куће и дршћу од зиме...“ (Из сјећања Добриле Ојданић, тадашњег комесара пратеће чете IV пролетерске бригаде, Побједа од 27. X 1963).

²⁰ АРПЈ бр. 18870/3—11 (43).

²¹ АИИ ЦГ VI 2а—2 (43). У окудној литератури о Првом засједању ЗАВНОА-а Црне Горе и Боке дају се различити подаци о броју делегата Првог засједања. Уосталом, и у неким документима та бројчана неуједначеност је евидентна. Ми смо се одлучили за податке из извјештаја Верификационог одбора матрајући их као једино тачне.

делегата из шавничког и релативно мали број делегата из барског и бококорског среза. То се да тумачити чињеницом временски дужег постојања слободне територије у шавничком срезу, односно скоро сталном окупацијом барског и бококорског среза. Тај моменат, поред просторне удаљености, свакако је утицао, не на избор, већ на број присутних делегата из појединих срезова.²²

По социјалном саставу најмногобројнији су били представници сеоског становништва — 309 делегата, затим представници народне интелигенције: професори, учитељи, студенти, судије, љекари и др. којих је било 165 делегата; радника делегата било је 21, официра делегата 35 и напредних свештеника делегата 8.²³ Иако нијесмо утврђивали потпуне податке о броју делегата по националној и вјерској припадности, неоспорна је чињеница да их је било и разних националности и различитих вјера. Интересантно је да су међу изабраним делегатима била два професора универзитета, један бивши сенатор и 16 жена, које су први пут биле заступљене и биране у једно представничко тијело. Недовољно развијена радничка класа, као посљедица слабог економског развитка и примитивне производње у Црној Гори, разлог су што је за ову скупштину био изабран релативно мали број радника. У обрнутом смислу треба наћи разлоге за процентуално велики број делегата из редова сеоског становништва. Исто тако, релативно велики број представника напредне интелигенције говори о оправданом и заслуженом повјерењу које је она уживала код народа. Социјална структура делегата управо је добро одражавала социјални састав црногорског становништва, као и његову политичку снагу и оријентисаност.

Широка политичка платформа којом се НОП карактерисао још од самог почетка омогућила је да се међу изабраним делегатима нађу бивши припадници разних грађанских партија, па чак и неки од њених првака у Црној Гори. Међу њима је било демократа, припадника земљорадничке странке и др. Као припадници НОП-а они су по политичком убјеђењу остајали на крајњем лијевој крилу својих ранијих партија, или су пак прилазили КПЈ којој су признавали руководство у народноослободилачком покрету и отворено јој давали признање за умјешно руковођење њима.

Чињеница да је међу делегатима било и 8 свештеника сама за себе говори не само о толерантности вјера већ и о њиховој слободи. Уосталом, у Црној Гори су до овог времена одржаване конференције напредних свештеника које су добар доказ исправности политике и на овом питању.

²² Исто.

²³ Исто. (Списак учесника I засједања ЗАВНО-а Црне Горе и Боке). Према овом списку скупштини је присуствовало 536 делегата, два делегата мање од броја који је установила Верификациона комисија ЗАВНО-а, односно три мање од броја делегата који су потписали Проглас народу Црне Горе и Боке, који су упутили делегати колашинске окупштине.

Досадашње анализе убједљиво говоре да НОП ни у Црној Гори није искључивао националну, вјерску нити страначку припадност, како су његови непријатељи и дио западне пропаганде говорили и на тој бази водили кампању против њега, тврдећи да у њему учествују искључиво комунисти. Патриотизам је био и за све вријеме ослободилачког рата остао мјерило свим стварима. Ова пропорција социјалног, страначког и другог састава колашинске скупштине одржала се и приликом избора помоћних органа скупштине као и приликом избора Земалског вијећа.

Скупштина је радила два дана. Први дио рада скупштине имао је свечани, а други дио радни карактер. Скупштина је избрала органе: предсједништво и комисије.²⁴ Поднесена су два реферата: политички и организациони. Референти су били Божо Љумовић и Нико Павић.²⁵ У дискусији о рефератима учествовао је велики број делегата.²⁶ Делегати су говорили о свим тешкоћама кроз које је НОП пролазио у појединим фазама и појединим крајевима, о савладаним напорима али и о искушењима и испоњеним слабостима. Они су се одушевљено изјашњавали за корјените друштвене промјене за које је краљевска избјегличка влада представљала пријетећу опасност, те су је одлучно осудили: „Издајничка избјегличка влада покушаће на све могуће начине да се врати у земљу. Ми поручујемо тој влади — рекао је

²⁴ У радно предсједништво скупштине изабрани су: за предсједника др Нико Миљанић, за потпредсједнике, Јово Радовић, Божо Павићевић и Марко Вујачић, за чланове: Божо Љумовић, Лидија Јовановић, Ико Мирковић, Јагош Симоновић, Павић Маудић, Михаило Вицковић и Иван Вујошевић.

У комисију за проглас и резолуцију изабрани су Пунџа Перовић, Божо Љумовић, Нико Павић, Јован Ђетковић и Михаило Грбић; у канديدациону комисију: Блажо Јовановић, Војо Биљановић, Боко Пајковић Перо Крстајић, Јагош Симоновић, Ђуро Чагоровић, Иван Вујошевић, Никола Ђаконовић и резервише се мјесто за једног делегата из Боке.

У верификациону комисију: Перо Раичковић, Перо Ивановић, Петар Лековић, Гојко Гарчевић и Вељко Зековић.

²⁵ У књизи Пера Крстајића *Од Колашина до Јајца*, Београд 1957, погрешно стоји да су реферате поднијели Иван Милутиновић, Блажо Јовановић и Божо Љумовић. Иста грешка провлачи се и у чланку П. Крстајића *Развој федералне Црне Горе у демократској федеративној Југославији*. (Правни зборник бр. 3/1961). Иван Милутиновић поздравео је скупштину у име АВНОЈ-а а Блажо Јовановић у име ПК КПЈ. Иначе, поздравне говоре су још одржали представници II ударног корпуса НОВ и НОР, ПК СКОЈ-а, Иницијативног одбора, АФЖ-а за Црну Гору и Боку и Среског НОО Колашин.

²⁶ У дискусији о рефератима учествовали су: Јагош Симоновић-свештеник из Колашина, Радоња Голубовић, адвокат из Берана, Павић Маудић, сељак из Пипера, др Обрен Благојевић, из Пиве, Јоксим Радовић, пуковник НОВ из Мартинића, Јефто Павић, адвокат из Никшића, Петар Бабић, наставник Грађанске школе из Пиве, Михаило Вицковић, земљорадник из Ђеклића, Мато Петровић радник из Боке, Милутин Калезић, судија из Вјелопавлића, Перо Крстајић, судија из Језера, Љубо Шошкић, сељак из Полиња, Миле Микић, чиновник из Воана, Митар Бакић, политички комесар II ударног корпуса НОВ и ПО Југославије, и Иван Милутиновић, члан Врховног штаба НОВ и ПО Југославије.

у свом говору Иван Милутиновић — да онима који су у најтежем тренутку напустили народ нема мјеста у нашој земљи. Разни официри, генерали и пуковници који су водили рат против народа двије и по године, издајнички рат преко својих агената не могу доћи међу нас.“²⁷

Скупштина је усвојила два важна документа: Резолуцију о оснивању Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења Црне Горе и Боке и Проглас делегата Првог засједања ЗАВНО-а народу Црне Горе и Боке.²⁸ У тим документима означени су кривци за априлску катастрофу наших народа, осуђени квислиншки великокрпски и федералистички вођи у Црној Гори, истакнут значај који је одиграла КПЈ у припремању устанка и руковођењу народноослободилачким покретом у Црној Гори.

Резолуција садржи 11 тачака у којима је прецизиран став делегата о свим најважнијим питањима. Скупштина је одала признање Народноослободилачкој војсци и партизанским одредима Југославије истичући да је она „једина оружана сила наше свете борбе за слободу“ и да „не постоји никаква друга оружана организација која води борбу против окупатора и, ма под којим се именом и формом појављивала изван редова НОВ и ПОЈ, свака таква организација уперена је против интереса црногорског народа и народа Боке, као и свих народа Југославије.“

Делегати су дали пуно повјерење АВНОЈ-у као једином правом политичком представнику свих народа Југославије у свим питањима од међународног и унутрашњег интереса, „Истовремено најодлучније изјављујемо — каже се у Резолуцији — да југословенска избјегличка влада нема никаквог права да ма у ком облику заступа или представља црногорски народ и народ Боке. Јер је својим издајничким радом и злочинима извршеним над нашим народом и осталим народима Југославије, преко свога министра — злочинца Михаиловића, изгубила свако повјерење и презрена је од читавог народа“.

У Резолуцији се даље изражава радост делегата због успјеха савезника на фронтима, као и због њихових заједничких договора који се тичу малих народа, па се каже:

„Скупштина поздравља историјске закључке велике савезничке конференције у Москви, видећи у њима сложну и одлучну вољу моћних савезника за успоставу независности и поштовања слободне воље свих поробљених слободољубивих народа да сами одлуче својом судбином, као и гаранцију за примјену опште казне над свим ратним злочинцима, фашистичким поробљивачима као и њиховим издајничким помагачима.“

Посебно је манифестована жеља и одлучност делегата да више нема повратка на старо, као и пуно повјерење у Земаљско антифашистичко вијеће народног ослобођења „као највиши политички израз чврстог јединства нашег народа, његове несало-

²⁷ АИИ ЦГ VI 2а—2 (43).

²⁸ АИИ ЦГ VI 1—4 (43) Проглас и VI 1—3 (43) Резолуција.

мљиве воље за побједом над окупатором и издајницима, као тјело које ће још јаче развијати и сјединити напоре народнослободилачких одбора и ових других масовних антифашистичких организација на ослобођеној и неослобођеној територији.“

Једна од главних одлука садржаних у овој Резолуцији је приврженост братству и јединству као најсолиднијем темељу народне демократске федеративне Југославије, братске заједнице југословенских народа, у којој ће народ Црне Горе и Боке уживати пуно слободу и равноправност.

Делегати су изразили одлучну ријешеност да се максимално ангажују снаге како би се под руководством КПЈ што прије дошло до националног ослобођења, демократских права и слободе.

У Резолуцији се предвиђа организациона структура Земаљског вијећа и прецизирају његови основни задаци.²⁹

Такође је била уовојена и Резолуција о организацији ЗАВНО-а Црне Горе и Боке. Њом се предвиђа избор Земаљског вијећа, Извршног одбора и вијећника и њихових замјеника у АВНОЈ. У духу ове Резолуције у Земаљско вијеће изабрано је 118 вијећника и то по 10 из срезова: барског, цетињског, андријевичког, беранског, колашинског, шавничког, даниловградског, которског и херцеговског, и по 14 из никшићког и подгоричког среза.³⁰ По социјалном саставу вијећника, у Вијећу је било: преко 60 вијећника из редова напредне интелигенције, 22 земљорадника, 8 радника, 7 представника војске итд. У Извршни одбор изабрано је 10 чланова: др Нико Миљанић, Божо Љумовић, Јован Ђелковић, Петар Томановић, др Обрен Благојевић, Радован Јаилић, Нико Павић, Михаило Грбић, др Мито Савићевић и прото Јово Радовић. За предсједника Извршног одбора изабран је др Нико Миљанић, редовни професор Универзитета у Београду.³¹ Велики задаци пред којима се налазио Извршни одбор ЗАВНО-а захтијевао је разграничавање послова унутар њега и утврђивање сектора дјелатности. Тако је дошло до формирања седам одсјека који су постојали и радили при Извршном одбору: управни, привредно-финансијски, просвјетни, пропагандни, социјални, здравствени и вјерски. Одсјецима су управљали руководиоци одсјека, који су обавезно морали бити чланови Извршног одбора.³² Преко одсјека Извршни одбор је вршио функцију највишег органа управе. Предвиђено је да ЗАВНО Црне Горе и Боке може доносити одлуке „о свим питањима која се тичу заједничких ин-

²⁹ АИИ ЦГ VI 1—3 (43). Комплетан текст Резолуције објављен је у збирци докумената — ЗАВНО-а Црне Горе и Боке, која је у издању Историјског института Црне Горе објављена 1963.

³⁰ Исто.

³¹ АИИ ЦГ VI 2а—3 (43) (Извршни одбор ЗАВНО-а Црне Горе и Боке изабран на Првом засједању).

³² АИИ ЦГ VI 1—3 (43) (Резолуција о организацији ЗАВНО-а Црне Горе и Боке).

тереса свих народа Југославије у сагласности са одлукама Антифашистичког вијећа народног ослобођења Југославије.³³

Скупштина је изабрала 11 вијећника и 11 њихових замјеника за АВНОЈ. Они су требали да на II засједању АВНОЈ-а пренесу одлуке и вољу народа Црне Горе, које су најбоље изражене у документима донесеним на колашинској скупштини. Распоред ових вијећника по срезовима изгледао је овако: срез подгорички: вијећник — Иван Милутиновић, члан Врховног штаба и Извршног одбора АВНОЈ-а, из Пипера, замјеник Иван Вујошевић, публициста из Куча; срез даниловградски: вијећник — Јоксим Радовић, командант Зетског НОП одреда, из Мартинића, замјеник Јакша Брајовић, учитељ из Косова Луга; срез никшићки: вијећник — Марко Вујачић, бивши сенатор из Никшића, замјеник Гојко Гарчевић, адвокат из Никшића; срез шавнички: вијећник — Перо Крстајић, судија из Жабљака, замјеник Обрад Цидимил, професор из Плишча; срез колашински: вијећник прото Јагош Симоновић, свештеник из Колашина, замјеник Милош Радовић, судски приправник из Мораче; срез берански: вијећник Панто Малишић, учитељ из Берана, замјеник Радоња Голубовић, адвокат из Берана; срез андријевички: вијећник Саво Оровић, генерал-лајтнант НО војске из Лијеве Ријеке, замјеник Мирко Крчић, пуковник НО војске из Машнице; срез цетињски: вијећник — поп Блажо Марковић, судија Црквеног суда из Цетиња, замјеник Михаило Вицковић, земљорадник из Теклића; срез барски: вијећник — Светозар Вукмановић, члан Врховног штаба НОВ и ПОЈ, из Црмнице, замјеник Петар Лековић, судија из Црмнице; срез херцеговачки: вијећник — Михаило Грбић, чиновник из Херцег-Новог, замјеник Мирко Матковић, поручник бивше југословенске војске из Пода; срез которски: вијећник — др Бошко Бјеладиновић, љекар из Котора, замјеник Мато Петровић, радник из Котора.³⁴

У телеграму који је био упућен АВНОЈ-у каже се да ће ЗАВНО учинити све „да би се у овом народноослободилачком покрету исковало једно истинско и трајно народно јединство као солидна подлога за демократско федеративно уређење Југославије, о коме ће након ослобођења одлучивати слободном вољом слободни народи ослобођене Југославије.“³⁵ А у телеграму британском премијеру Черчилу каже се да му „црногорски народ и народ Боке которске упућује са своје оснивачке скупштине Земаљског антифашистичког вијећа за Црну Гору и Боку, као највећег политичког тијела, своје топле поздраве са чврстом ријешеношћу да у ослободилачкој борби истрајемо до краја у зајед-

³³ Исто.

³⁴ АИИ ЦГ 2а—2 (43) (Вијећници и замјеници АВНОЈ-а). У документу није уписано име вијећника за которски срез. Успјели смо да утврдимо да је то био др Бошко Бјеладиновић.

³⁵ АИИ ЦГ VI 2—17 (43).

ници са осталим народима Југославије, све до коначног слома мрских фашистичких освајача и њихових плаћених агената, домаћих изрода и издајника, као што су Павелић, Недић или један Дража Милајловић, криви окупаторски измеђар и члан југословенске владе у Лондону“.³⁶ Потенцирање а потом и осуда издајничке улоге краљевске избјегличке владе у Лондону и посебно њеног министра војске и морнарице у Југославији, у вријеме када је влада — која се представила као пријатељ савезника — уживала на ловорикама стеченим народном вољом и заслугом 27. марта 1941. године, односно када се око њеног министра у Југославији још увијек плео мит као о човјеку који је најизразитији представник покрета отпора у окупираним земљама Европе, представља још један корак ка кориговању те варљиве слике о томе ко је ко у Југославији и значи даљи допринос црногорског народа борби за међународну афирмацију НОП-а.

Баш зато што је најбоље одражавала структуру црногорског становништва различитог националног, вјерског, социјалног и страначког састава, скупштина је могла да донесе одлуке које су чинили политички и правни основ стварања будуће федералне Црне Горе у братској заједници равноправних југословенских народа и њихових федералних јединица.

Стога I засједање ЗАВНО-а Црне Горе и Боке представља изванредну манифестацију воље црногорског народа да се упоредо са борбом против окупатора истраје до краја у рушењу старог и стварању новог, и снаге да се та воља и оствари, реализује. Јер, како је то писао Тито, „ријеч народноослободилачка борба била би само једна фраза, па чак и превара, када она не би, осим опћејугословенског смисла, имала и национални смисао за сваки народ посебице. . . када народноослободилачка борба не би имала ту садржину да заиста носи слободу, равноправност и братство свим народима Југославије. . .“³⁷

Одлуке донесене на овој скупштини стога значе учвршћење, осигурање и потврду до тада постигнутих војнополитичких успјеха, а истовремено отварају нове и боље услове за још већи размах НОП-а. На њима ће се градити будућа равноправност и демократска слобода црногорског народа у демократској федеративној Југославији. Гласајући за њих народ је показао не само да неће старо већ је јасно означио то што жели мјесто њега: федеративну демократску Југославију у којој ће народу Црне Горе бити обезбијеђена пуна слобода и национална равноправност. Тиме је дата она неопходна подршка политици АВНОЈ-а, који се спремао да на свом Другом засједању донесе историјске одлуке, пресудне за будућност Југославије. АВНОЈ је могао да иступи пред свјетском јавношћу с објашњењем да његове одлуке извиру

³⁶ Исто.

³⁷ Јосип Броз Тито, Борба за ослобођење Југославије 1941—1945, I. Београд, 1947, стр. 137.

из жеља и хтјења најширих слојева народа. Због свега тога Прво засједање ЗАВНО-а Црне Горе и Боке представља значајан корак на путу стварања демократске федеративне Југославије, која је управо и настала у борби сваког народа посебно и свих заједно.

III

Закључци и одлуке Првог засједања ЗАВНО-а Црне Горе и Боке били су истовремено панорама многобројних задатака који су се постављали пред тијело са прерогативима највишег органа власти у Црној Гори. Извршни одбор ЗАВНО-а се јавља као непосредни организатор свих послова, орган који је за свој рад био одговоран Земаљском вијећу, односно скупштини. Послове које је почео Иницијативни одбор и успјешно обављао у предскупштинском периоду, ваљало је још смјелије и брже обављати. Сваким даном су се рађали све бројнији и сложенији послови. Јачина Народноослободилачке војске мјерила се корпусима; требало је ту војску збрињавати. Слободна територија није више била нестабилна; требало је регулисати цјелокупни живот на њој, а прије свега привреди. Степен развитка борбе захтијевао је пуно ангажовање најширих слојева народа; требало је систематским политичким радом развити осјећање нужности за такву акцију. Та и друга питања којима се бавио Извршни одбор на својим првим сједницама могла су се рјешавати само једном планском акцијом. Помоћ Покрајинског комитета КПЈ који је имао знатно више борбеног и политичког искуства била је добро дошла како у рјешавању општих тако и практичних питања.

За успјешно обављање задатака требало је прије свега организационо средити НОО одборе тамо гдје су постојали, формирати нове тамо гдје је био прекинут њихов рад и све их чвршће међусобно везати. Ранији резултати углавном су били више посљедица самосталних иницијатива него по утврђеном плану изведених акција. Зато је Извршни одбор само 10 дана након засједања у Колашину издао врло важан докуменат — Упутство за организацију и рад народноослободилачких одбора, које је било упућено свим НОО Црне Горе и Боке.³⁸ У њему је до у детаље разрађена организација НОО. Постојали су сеоски, варошки, општински и срески НОО. Свако село или варош бира свој НОО: сеоски или варошки. Мања села су се могла груписати и изабрати заједнички НОО, али само по одобрењу општинског НОО, Право гласа имала су сва лица мушког и женског пола старија од 18 година. Припадници НОВ и ПОЈ такође су имали право да бирају и буду бирани. Међутим, ако су се налазили на војној дужности нијесу могли вршити и дужност чланова одбора.³⁹ НОО

³⁸ АИИ ЦГ VI 2—11 (43).

³⁹ Исто.

су се састојали из пленума и извршног одбора. Извршни одбор сеоског или општинског НОО имао је од 5—7 чланова, а среског НОО од 7—11 чланова. Срески пленум је највиша власт у срезу. По узору на подјелу рада при Извршном одбору ЗАВНО-а, СНОО је према врсти посла подијељен на 7 одејека, који су истовјетни са одсјецима Извршног одбора ЗАВНО-а.

У Упутствима се изричито захтијева поштовање демократског принципа у раду НОО: „Бирани на демократски начин, НОО морају и у своме раду остати демократски органи власти. Због тога су општински, сеоски и варошки народноослободилачки одбори дужни да с времена на вријеме сазову зборове сељака или грађана своје општине, села или града којима ће подносити извјештаје о своме раду и расправљати с народом о важнијим питањима, како би у цијелом раду одбора дошла до изражаја што потпунија воља народа. Народнослободилачки одбори зависе од повјерења народа, који може поједине чланове па и цијели одбор смијенити ако сматра да није заслужан повјерења, или да није способан за рад па изабрати други одбор.“⁴⁰

Избор новог намјесто смијењеног НОО може се обавити на захтјев најмање једне трећине бирача ако је у питању сеоски или општински НОО. У случају среског НОО потребна је сагласност најмање једне трећине свих општина. Одбори су морали имати печат, дјеловодне књиге и сву администрацију.

Упутствима су биле разграничене компетенције НОО и војнопозадинских власти: „НО одбори нијесу, као што се то понегдје погрешно схвата, извршни органи војних и војнопозадинских власти, већ су то потпуно самостални органи власти. НО одбори могу се у сваком случају потребе обратити за помоћ војсци која ће војном силом прибавити пун ауторитет њиховим одлукама, као што с друге стране НО одбори излазе у сусрет захтјевима војних власти.“⁴¹ За организацију рада и безбједност НОО су имали посебне органе: сеоске и градске страже. НОО су били надлежни за рјешавање свих грађанских спорова насталих после 13. јула 1941. године. У првом степену спорове су рјешавали сеоски НОО. Надлежан је био онај сеоски НОО на чијој се територији налази тужена страна. Право на жалбу општинским НОО имала је странка само у случају ако вриједност спора прелази 5000 динара.⁴²

За сваки одсјек посебно били су предвиђени основни задаци. Управни одсјек се старао око организације реда и безбједности на ослобођеној територији и правилног функционисања органа и служби НОО. Развијајући међусобну љубав и слогу народа, посредовао је у свим споровима између грађана. Основно је било да се политички и војнички организује народ за борбу про-

⁴⁰ Исто.

⁴¹ Исто.

⁴² Исто.

тив непријатеља. Привредно-финансијски одсјек водио је бригу око организације исхране војске. Храна се прибирала прилозима, куповином, откупом и реквизицијом. Он је морао да „приступи организацији пазаришта за једну, двије или више општина на најзгоднијим центрима“, како би се омогућио живљи промет робе, затим да оспособи за рад сва индустријска и занатска предузећа и др. Уздизање политичке свијести и културног живота маса био је основни задатак пропагандног и просвјетног одсјека. Главна парола у раду одсјека за социјално старање била је — не смије се дозволити да једна црногорска и бокељска фамилија гладује или да остане без стана. У том смислу предузимане су одговарајуће мјере. Здравствени одсјек је морао да мобилише све санитетско особље у борби против заразних обољења и епидемија а вјерски да развија вјерску толеранцију, узајамну љубав и братство без обзира на вјерске разлике.

Ова подјела на одсјеке требало је позитивно да утиче на личну одговорност сваког члана посебно и читавог одсјека, односно НОО у цјелини.

У Упутствима се налаже борба против бирократизма и непотребног формализма: „треба стално имати у виду да НО одбори нијесу бирократске установе које ће се учаурити у канцеларијско пискарање, већ да су то органи народнослободилачке борбе од чијег свестраног, темељитог и преданог рада зависи њен успјех. Стога и чланови НО одбора треба да редовно обилазе терен, помажу и контролишу рад њених органа и исправљају њихове грешке...“⁴³

Организационим учвршћивањем НОО и ближим одређивањем њиховог мјеста и функција у процесу изградње власти, прибављен им је ауторитет неопходан за рјешавање најразноврснијих задатака. Рад на изграђивању и учвршћивању мреже НОО одвијао се упоредо са радом на популаризацији одлука Првог засједања ЗАВНО-а Црне Горе и Боке и II засједања АВНОЈ-а. Са тим задатком вијећници, а посебно чланови Извршног одбора, одлазили су на терен. Одржаване су многобројне конференције и народни скупови. У Андријевци је 28. новембра 1943. одржан масовни народни скуп, којом приликом је формиран Срески НОО.⁴⁴ На конференцији интелектуалаца из Васојевића (у Беранама, 8. XII 1943) усвојена је резолуција којом се осуђује издаја четника Драже Михаиловића и њихових сарадника из Васојевића.⁴⁵ Први конгрес Антифашистичке омладине Црне Горе и Бо-

⁴³ Исто.

⁴⁴ АИИ ЦГ VII 2—9 (44) Записник IV сједнице Извршног одбора ЗАВНО-а Црне Горе и Боке.

⁴⁵ Зборник НОР, III, 6, док. 145 (Резолуција интелектуалаца васојевићке нахије од 8. XII 1943).

ке (25. и 26. XI 1943) и Оснивачки конгрес АФЖ-а Црне Горе и Боке такође су значили допринос популарисању историјских одлука у Колашину и Јајцу и појачану приврженост НОП-у. Важан удио у тој акцији представља и конференција родољубивих свештеника, теолога и богослова у Жупи никшићкој 15. XII 1943. године.⁴⁶

Штампа и друга средства пропаганде такође су корисно послужила у циљу ширег и јачег ангажовања народа и давања подршке одлукама ЗАВНО-а и АВНОЈ-а. Они су изванредно послужили за придобијање заведених, који су се још увијек налазили у непријатељским формацијама: „У памет се, заведена браћо!“ — каже се у прогласу који је Извршни одбор ЗАВНО-а Црне Горе и Боке упутио 3. I 1944. народу Црне Горе и Боке — „Још једанпут вам се даје могућност да спасете себе и своју будућност! Напуштајте Нијемце и издајнике, прилазите славној Народноослободилачкој војсци и овој светој борби за бољу народну будућност. . . Уложимо све снаге да се изгради чврста позадина и да се ојачају органи народне власти — народноослободилачки одбори.“⁴⁷

Црногорска партизанска штампа развила је интензивну активност у том смислу. „Народна борба“ у бр. 1. од 4. II 1944. године доноси чланак о избору ЗАВНО-а Црне Горе и Боке у коме се поред осталог каже: „Избором ЗАВНО-а Црне Горе и Боке учињен је још један крупан корак у остваривању слободарских и демократских тежњи. Ударен је чврст темељ за изградњу слободне и равноправне заједнице црногорског народа и народа Боке. Изграђен је један од стубова на којима ће почивати заједничка и братска зграда народа Југославије — народна демократска и федеративна државна заједница.“⁴⁸

Иако је био уложен максималан напор за стабилизацију мреже НОО, послови нијесу увијек ишли лако. У таквим случајевима Извршни одбор ЗАВНО-а, шестрано помаган од руководства КПЈ у Црној Гори, вршио је позитивне интервенције, које су готово увијек биле успјешне.⁴⁹ За само два мјесеца изграђена је читава мрежа НОО на ослобођеној територији почевши од сеоских па до среских. Уочи другог засједања ЗАВНО-а Црне Горе и Боке (у Колашину 16. II 1944) постојало је 11 среских НОО, 50 општинских и неколико стотина сеоских. Постојало је, такође, и неколико илегалних среских и општинских НОО који

⁴⁶ АИИ ЦГ VI 1—9 (43) Проглас свештенству и народу Црне Горе и Боке.

⁴⁷ АИИ ЦГ VII 3—1 (44).

⁴⁸ Комплет „Народне борбе“ објављен је у другој књизи Зборника грађе за историју радничког покрета Црне Горе, Титоград, 1959.

⁴⁹ Извршни одбор је 19. XII 1943. г. енергично интервенисао код Среског НОО Шавник зашто није доставио податке о томе како је формиран Срески НОО, каква је мрежа општинских и сеоских НОО, и захтијевао да се то што хитније уради (АИИ ЦГ — VI 2—6 (43)).

су дјеловали на још увијек окупираној територији.⁵⁰ У шавничком срезу, поред среског НОО, постојали су још и 6 општинских и 108 сеоских НОО у којима је била извршена подјела рада у духу Упутстава од 26. XI 1943. године.⁵¹

Уз распрострањену и стабиллизовану мрежу НОО, који су окупљали велики број родољуба, могла се успјешно обавити мобилизација људства за нове јединице које је фронт све више изискивао. У шавничком срезу 80% за војску способних бораца добровољно се пријавило у војску.⁵² Расположење народа и у другим крајевима било је једнако. Тако је и дошло до релативно брзог формирања нових партизанских јединица у Црној Гори. Формиране су двије бригаде — VII црногорска омладинска (30. XII 1943) и IV санџачка (1. XII 1943), затим један батаљон Бокелског НОП одреда (25. I 1944) и три батаљона Дурмиторског НОП одреда (18. XI 1943 — III батаљон и 5. XII 1943. г. IV и V батаљон). Реорганизацијом Комског НОП одреда (3. II 1944) формирана су два одреда: Комски и Колашински. Такође су биле формиране и три команде подручја: I — за никшићки и шавнички срез, II — за даниловградски, подгорички и цетињски и III — за колашински, андријевички и берански (13. II 1944).

Знатан дио борачког кадра био је ангажован за попуњавање раније формираних партизанских јединица.

Остали задаци постављени на I засједању ЗАВНО-а Црне Горе и Боке (збрињавање сиротиње, обрада напуштене земље, регулисање размјене, прикупљање хране, отварање школа, алфаветских течајева и домова културе, оживљавање привреде и др.) са успјехом су рјешавани, зависно од политичке и војне ситуације.

Изграђујући мрежу НОО, Извршни одбор ЗАВНО-а Црне Горе и Боке изграђивао је упоредо њихову и своју физиономију, постајући све више орган државне управе. НОО су прерасли етапу свога развоја када су се бавили искључиво питањем снабдијевања војске и афирмисали се као компетентан орган за сва питања друштвеног и државног живота. Они су постали и значајан политички фактор способан да развије акцију највећег значаја. Период послје I засједања ЗАВНО-а карактерише се, дакле, упоредним радом на организацији и административном учвршћењу НОО и популарисању одлука Првог засједања ЗАВНО-а Црне Горе и Боке, а нарочито II засједања АВНОЈ-а. То што је квислиншки покрет слабио — дио је посљедице слабења утицаја краљевске избјегличке владе, чија је снага, опет, била у зависности од снаге НОО-а; то што се НОП масовио — посљедица је

⁵⁰ АИИ ЦГ VII 2—9 (44) (Записник II засједања ЗАВНО-а Црне Горе и Боке) Податак је узет из реферата др Обрена Благојевића.

⁵¹ АИИ ЦГ Е — 53/1944 (Преглед бр. 1. од 8. II 1944. г. — Овај лист је издавао пропагандни одсјек Извршног одбора ЗАВНО-а Црне Горе и Боке.)

⁵² Исто.

ових историјских одлука. Испољавањем спонтане привржености НОП-у, народ је манифестовао повјерење одлукама које су донијели његови представници, овлашћени да у име његово говоре у Колашину 15—16. новембра, односно у Јајцу 29—30. новембра 1943. године. Ова подршка историјским одлукама и НОП-у у цјелини значила је подршку политици КПЈ у револуционарном преображају земље.

R É S U M É

Zoran Lakić

PREMIÈRE RÉUNION DU CONSEIL ANTIFASCISTE DE LIBÉRATION NATIONALE DU MONTÉNÉGRE ET DE BOKA

L'an 1943 présente une volte-face décisive en évolution et en élaboration du pouvoir populaire au Monténégro. Les organes du pouvoir révolutionnaire acquièrent une expression plus déterminée et une fonction accrue. Le degré d'évolution de la lutte a imposé la nécessité de fonder une représentation populaire unique et d'un organe politique qui assumera tout le pouvoir sur le territoire libéré. Ainsi dans l'assemblée constitutive (le 15 et le 16 novembre 1943) à Kolašin en présence des 538 délégués fut élu le Conseil antifasciste de libération nationale du Monténégro et de Boka avec prérogatives de l'organe suprême du pouvoir sur le territoire adhérent. Le Conseil a eu 118 membres et le Comité constitutif 10 membres. Le premier président du Conseil a été le dr. Niko Miljanić, professeur à l'université. Le Comité exécutif a eu sept sections: administrative, industrielle, sanitaire, culturelle, sociale, de propagande et des cultes.

L'Assemblée à Kolašin s'est déclarée contre le gouvernement royal émigré à Londres, auquel fut défendu de représenter Monténégro et Boka sous aucune forme. Une seconde décision importante fut la pleine confiance accordée au Conseil antifasciste de libération nationale de Yougoslavie comme à l'unique représentant politique de tous les peuples de Yougoslavie. L'Assemblée a exprimé l'attachement à la fraternité et à l'unité des peuples de la nouvelle Yougoslavie où le peuple du Monténégro et de Boka jouiront la pleine liberté et l'égalité.

La première réunion du Conseil antifasciste de libération nationale du Monténégro et de Boka signifie un pas important en voie de création d'une Yougoslavie démocratique fédérale qui est née en lutte de chaque peuple à part et de tous ensemble.